

AOPK ČR přispívá k ochraně arménské biodiverzity

Tomáš Růžicka, Jindřich Chlapek, David Lacina,
Tereza Kušnířová, Paula Filipová, Linda Zachystalová

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR spolu s Finským institutem pro životní prostředí SYKE realizovala dvouletý projekt (2021–2023) „Posílení ochrany a udržitelného využívání biodiverzity v Arménii v souladu

s evropskými standardy“ hrazený z programu Evropské unie Twinning. Hlavním projektovým partnerem a příjemcem výstupů projektu bylo Ministerstvo životního prostředí Arménie.

Projektové aktivity byly členěny do tří komponent: přibližování legislativy evropským standardům, optimalizace institucionálního zabezpečení a zvyšování odbornosti a podpora šíření povědomí o potřebě změn v oblasti ochrany přírody a významu biodiverzity. V září roku 2022 byl následně přidán další výstup – příprava Národní strategie ochrany biodiverzity a akčního plánu.

TWINNING PROJEKT

Projekt na podporu ochrany biodiverzity v Arménii byl formálně zahájen 25. 12. 2020, jeho reálná implementace začala s příjezdem českého koordinátora do Arménie 4. 3. 2021 a skončila 31. 3. 2023. Projekt byl financován z programu EU Twinning na podporu spolupráce státních institucí se zeměmi tzv. Východního partnerství a dalších „sousedských

a kandidátských zemí“ EU. Navrhovaný rozpočet činil 994 220 EUR. Skutečné čerpání bylo 902 384 EUR. Během dvou let bylo uskutečněno 83 cest do Arménie, vykázáno bylo celkem 512,5 expertních pracovních dnů, reálně však bylo naplnění cílů časově mnohem náročnější. Na finské straně se do přímé realizace projektu zapojilo 6 expertů, na české straně 17.

Státní rezervace Khosrovův les patří svou rozlohou 23 213 ha k nejvýznamnějším chráněným územím Arménie. Hnízdí zde 4 druhy supů včetně orlosupa bradatého, je zde stabilní populace kozy bezoárové a pravidelně je zaznamenáván levhart perský. Foto Vasil Ananian

Ochrana přírody v Arménii

Přírodní rozmanitost Arménie, ležící na pomezí Kavkazské a Íránsko-anatolské biogeografické provincie, je vzhledem k poloze této poměrně malé země mimořádná. Přibližně 3 800 druhů cévnatých rostlin (z toho 142 endemitů) na ploše necelých 30 000 km² je jasným indikátorem této pestrosti. Arménská akademie věd registruje na 470 habitatů dle klasifikace EUNIS a v červené knize je zapsáno 675 taxonů cévnatých rostlin a 308 druhů živočichů. Za zmínku stojí rovněž údaj o 316 endemických druzích bezobratlých.

Ochrana přírody je přirozeně soustředěna do státem chráněných území definovaných striktně v souladu s kategorizací IUCN, která zaujímají více než 13 % území Arménie¹. Kromě

toho jsou nevládními organizacemi zřizována tzv. komunitní chráněná území, která na územích ve vlastnictví obcí, zejména v trase eko-koridoru propojujícího Írán a Gruzii, zajišťují podmínky pro přežívání a migraci cílových druhů fauny – levharta perského (*Panthera pardus tulliana*, do deseti kusů), kozy bezoárové (*Capra aegagrus*, nízké tisíce jedinců) a ovce kruhorohé (*Ovis gmelini*, stovky jedinců). Pro zajímavost, medvěd jako přísně chráněný druh je v zemi všudypřítomný a v některých provinciích se často řeší konflikt s chovem včel nebo sadovnictvím, zatímco některé další šelmy, jako je vlk nebo šakal, je možné lovit celoročně a bez omezení.

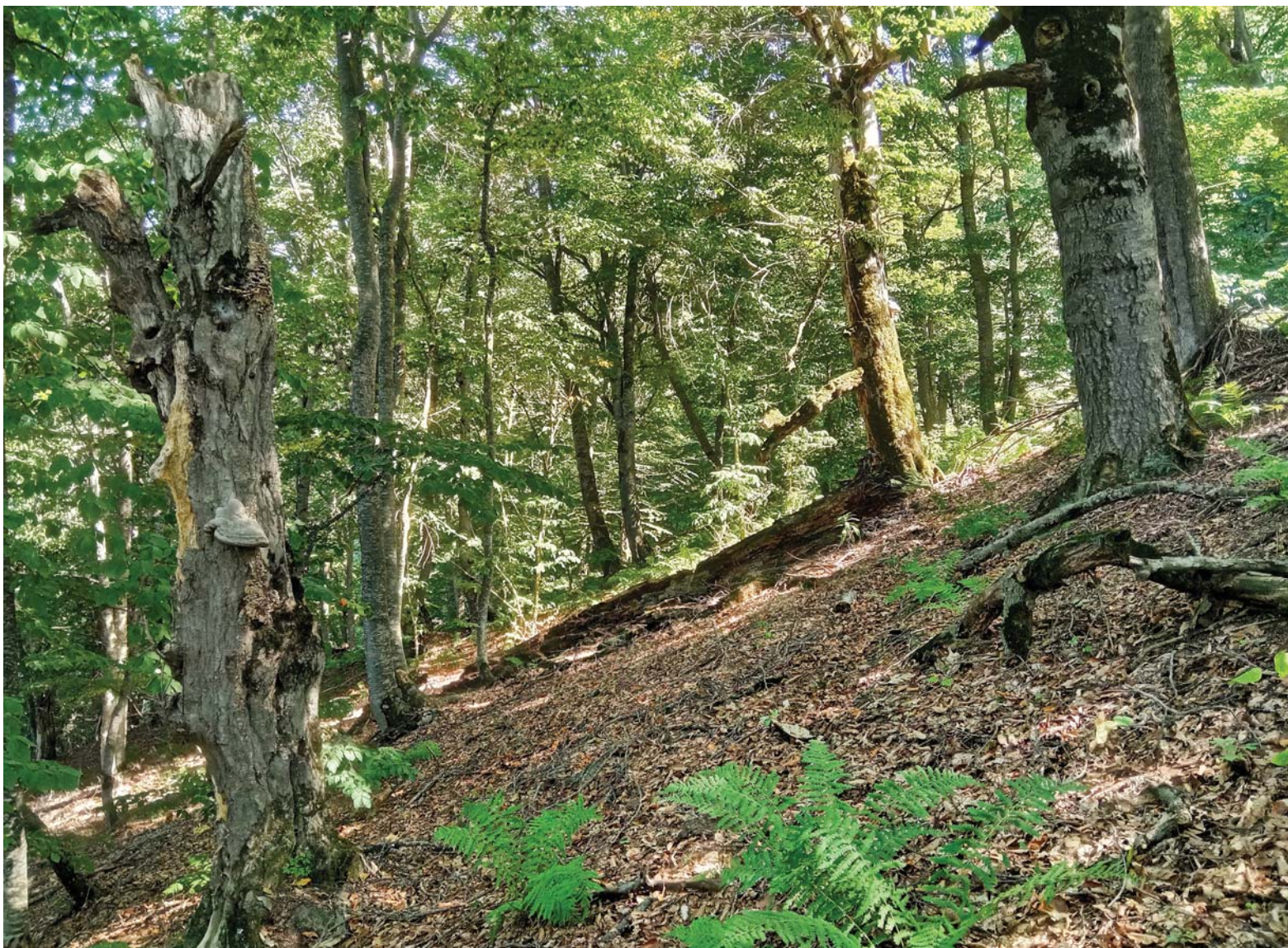
Ohrožení přírodních ekosystémů je patrné především mimo chráněná území. Místně je

zásadním problémem těžba nerostů, zneprostupnění vodních toků nebo jejich nadměrné využívání pro závlahy v zemědělství a příliš intenzivní pastva. Chráněná území pak čelí především tlaku pytláků a nelegální těžbě dřeva.

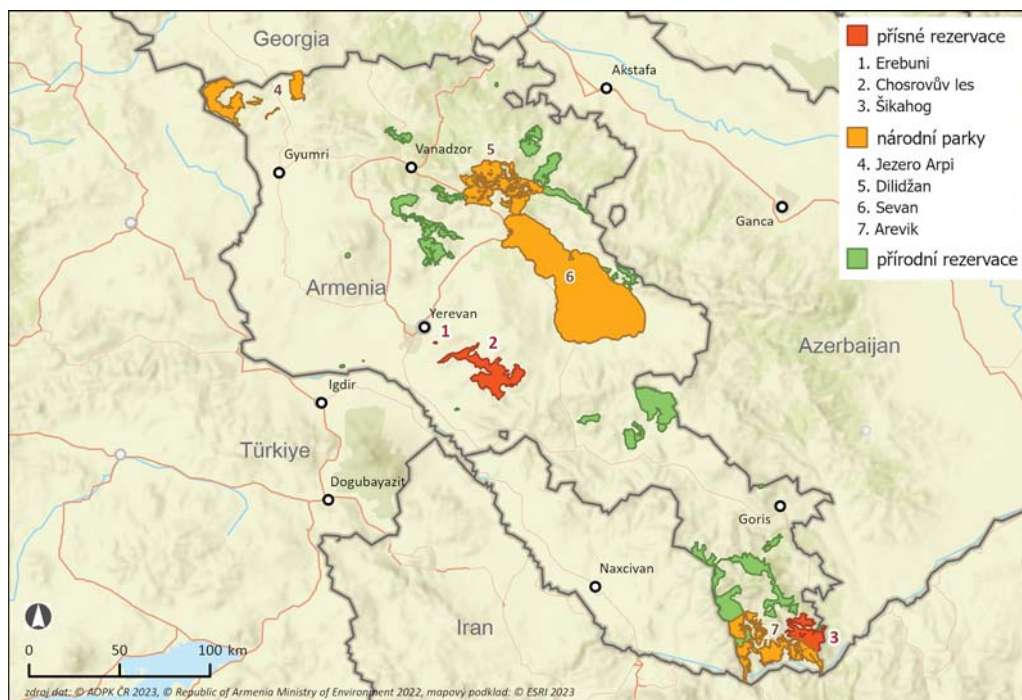
Návrh legislativních změn

Hlavním úkolem projektu bylo zpracování konkrétních návrhů změny arménské legislativy tak, aby se přiblížila evropským směrnicím o ptácích a o stanovištích ve věci územní a druhové ochrany, a to prostřednictvím legislativního uko-tvení Bernské úmluvy.

1) 3 přísné rezervace, 4 národní parky, 27 přírodních rezervací, 233 přírodních památek

Lesy v národním parku Dilijan patří k nejzachovalejším přirozeným lesům Arménie se smíšenými bukovohabrovými lesy, významnými porosty dubu velkokvětého a starými exempláři vzácného tis. Foto Jindřich Chlapek

Mapa chráněných území v Arménii. Vypracoval Jan Vrba

Lze říci, že oproti praxi v České republice jsou zákony psány s důrazem na obecné principy, což často vede k přísnější interpretaci, nicméně praktická vymahatelnost takových ustanovení je vzhledem ke kapacitám státní ochrany přírody výrazně omezená.

A jak probíhá taková příprava zákonů pro jinou zemi? Po detailním seznámení se s legislativou a její praktickou aplikací byla provedena analýza souladu jednotlivých ustanovení arménské legislativy a evropských směrnic prostřednictvím srovnávací tabulky (tzv. Table of Concordance) a navržen plán legislativních změn. Konkrétní změny zákonů byly doplněny o rozsáhlá odůvodnění, návrh na obsah hodnocení dopadů regulace (RIA) a metodické materiály.

Návrhy na změny, které byly odsouhlaseny arménským ministerstvem životního prostředí, zahrnují vyhlášení a zajištění ochrany soustavy chráněných území Smaragd, rozšíření přísné ochrany na vybrané druhy a strategické přijetí tvorby záchranných programů. Byla snaha co nejvíce využít v Arménii existujících nástrojů na ochranu přírody, aby byla zajištěna větší srozumitelnost návrhů a jejich snazší přijetí arménským ministerstvem životního prostředí.

Územní ochrana

Zákon o chráněných územích definuje kategorie chráněných území, které odpovídají katego-

rizaci IUCN. Tato území byla dosud vyhlášována pouze na pozemcích ve vlastnictví státu, přičemž až s chystanou novelou a zavedením kategorie chráněné krajinné oblasti je otevírána možnost ochrany i mimo pozemky vlastněné státem. To je zásadní, jelikož lokality soustavy Smaragd, obdobně jako lokality soustavy Natura 2000, by měly být vyhlášovány pouze na základě odborných informací s cílem zajistit reprezentativnost soustavy pro předmětné druhy a stanoviště.

Dle požadavku arménského ministerstva nebyla soustava Smaragd zavedena do zákona jmenovitě, nýbrž byl použit obecnější termín „cenné přírodní území“, pod který bude možné zařadit i další významná území identifikovaná podle mezinárodních kritérií. Bude tak možné bez dalších úprav zákona vyhlásit i např. botanicky významná území či mokřady vymezené pod Ramsarskou úmluvou.

V součtu se budou na lokality aplikovat tři úrovně ochrany: obecná – daná zákonem (stejně jako základní ochrana evropsky významných lokalit v České republice), specifická – definovaná ve vyhlášovacím předpisu dané lokality, a smluvní – využívající dohody s vlastníky pozemků.

Dále byl navržen způsob projednávání návrhů na vyhlášení s dotčenou veřejností. Arménie již má dlouhodobě zpracovaný návrh soustavy

Smaragd, který byl oficiálně předán sekretariátu Bernské úmluvy, nicméně tento návrh nyní z arménské iniciativy prochází revizí. Za hlavní příčinu lze považovat právě nedostatečné projednání návrhu s dotčenými stranami.

Druhová ochrana

Jedním z dalších závazků Arménie je zajistit přísnou ochranu druhů stanovených Bernskou úmluvou. Druhová ochrana je v Arménii založena na existenci červené knihy², aktualizované naposledy v roce 2010. Její výhodou je zcela vědecký základ bez politických vlivů, na druhou stranu chybí flexibilita, která může vést k neaktuálnosti (např. chybějící druhy či záznamy o výskytu). V současnosti jakákoli aktivita, která by mohla vyústit v pokles početnosti nebo zhoršení stavu biotopu druhu z červené knihy, je zakázána. Výjimky z ochranného režimu lze povolit pouze z environmentálních, výzkumných a vzdělávacích důvodů či v zájmu druhu (např. rozmnožení).

Vzhledem k dlouhodobé historii červených knih na území Arménie, ustanovených Zákonem o fauně a Zákonem o flóře, bylo navrženo tento systém pouze doplnit o nový seznam „mezinárodně významných předmětů flory a fauny“, na které se bude aplikovat stejný režim přísné ochrany. Do tohoto seznamu mohou být zařazeny právě druhy Bernské úmluvy, pro které má být zajištěna přísná ochrana, či jiné významné druhy, které nebyly zařazeny do červených knih. Ministerstvu bylo rovněž doporučeno diferencovat ochranný režim (ochrana jedinců, ochrana populace) tak, aby odpovídal ekologii a specifickým potřebám ochrany jednotlivých skupin druhů.

Další oblastí přiblížení se evropským směrnicím je obecná ochrana ptáků. Jako podpůrné opatření byl navržen obecný zákaz lovu v „cenných přírodních územích“ vzhledem k tomu, že lokality Smaragd zahrnou i významná ptačí území.

Druhová i územní ochrana je založena především na restrikcích, a proto bylo navrženo uzákonit zpracování záchranných programů pro vybrané druhy. Ty byly dosud připravovány nekoordinovaně, zejména nevládními organizacemi. Navrhli jsme tedy obsah záchranných programů, způsob jejich přípravy a aplikace v praxi dle zkušeností z ČR. Odborníci rovněž doporučili

2) Ke stažení jako mobilní aplikace v Google Play: <https://shorturl.at/iqCGJ>

realizaci programů péče pro konfliktní druhy, jako je například medvěd.

Zásadními tématy byly rovněž monitoring a správa dat jako základní předpoklady pro účinnou ochranu přírody. Potřeba sledování stavu rovněž vyplývá přímo z Bernské úmluvy i evropských směrnic. V Arménii nicméně doposud chybí centrální druhová databáze, což činí problémy v rozhodovacích procesech (mimo jiné při hodnocení vlivů na životní prostředí). V tomto ohledu předložila AOPK ČR návrh na zajištění databáze a systematický monitoring a uspořádala pro arménské kolegy dvě školení.

Návrh nové organizační struktury

Druhou klíčovou částí projektu byla podpora zvyšování odborných kapacit státní ochrany přírody. Prvotní analýza situace ukázala, že zásadním nedostatkem (vedle skutečně nízkých platů) je absence odborné organizace koordinující aktivity správ chráněných území a poskytující odbornou podporu ministerstvu životního prostředí. Dvoustupňové uspořádání s příslušným odborem na ministerstvu a regionálními správami chráněných území nemůže ani zčásti plnit potřebné úkoly a reagovat na změny a přibývající nové výzvy.

Finšti partneři se zaměřili právě na otázku co nejefektivnějšího vybudování takového nevelkého odborného orgánu. Nejméně náročným řešením

Jednou ze šesti studijních cest do České republiky byla i cesta pro arménské odborníky ze státních institucí, nevládních organizací a vědecké sféry do našich chráněných území. Foto Tomáš Růžička

se ukázala varianta přeměny současného Lesnického výboru (komise) na agenturu pro lesy a chráněná území. Nové uspořádání by mělo zajistit plnění základních funkcí správy chráněných území a ochrany biologické rozmanitosti, jako je zajištění plánů péče, monitoring nebo hodnocení stavu chráněných území.

Zajímavým prvkem institucionálního systému ochrany přírody v Arménii je Inspekce ochrany životního prostředí a těžby, která spadá přímo pod úřad předsedy vlády a vedle stíhání přešupků nezávisle dozoruje i činnost organizací rezortu ochrany životního prostředí.

Práce s veřejností

Hlavním zdrojem informací k tématu ochrany přírody je v Arménii ministerstvo životního prostředí. To velmi aktivně využívá především své facebookové a webové stránky (<http://www.mnp.am/en>), kde denně publikuje aktuality o aktivitách ministerstva a rezortních organizací. Facebook je v zemi velmi rozšířenou formou komunikace. Správy chráněných území jsou ministerstvem motivovány k informování o dění v území a organizaci různých vzdělávacích programů, především pro školy ze svého regionu.

V rámci projektu zpracovala AOPK ČR a SYKE informační manuál o evropských „naturových“ směrnicích pro úředníky ministerstva a zainteresovanou odbornou veřejnost. Společně s arménským ministerstvem byla vypracována komunikační strategie, v níž je představeno i několik praktických tipů, jak zlepšit komunikaci mezi rezortními organizacemi i prezentaci vůči veřejnosti.

Levhart perský je vlajkovým druhem arménské ochrany přírody. V současnosti probíhá několik projektů nevládních organizací zaměřených na jeho monitoring, zajištění vhodných migračních koridorů a ochrany jeho přirozené kořisti – koz bezoárových. Foto Vladimír Čech Jr. a WWF Arménie

Znovuobjevení orchideje smrkovníku plazivého (*Goodyera repens*) v roce 2022, považovaného od 50. let XX. století v Arménii za vyhynulého, dokazuje potřebu monitoringu biodiverzity v Arménii. Foto Jindřich Chlappek

Pro představení ochrany přírody v České republice a EU připravil realizační tým 6 studijních cest do Česka a Finska pro celkem 23 zaměstnanců ministerstva a rezortních organizací, zástupce akademické sféry a nevládních organizací. Součástí aktivit zaměřených na zvyšování povědomí o nutnosti chránit přírodu byl i celodenní seminář v Národním shromáždění Arménské republiky, na kterém byly poslancům přiblíženy zkušenosti s naplňováním evropských směrnic z České republiky.

Neméně důležitá byla i setkání organizovaná ve všech deseti regionech Arménie, kde realizační tým diskutoval navrhované legislativní změny se zástupci samospráv a regionů.³

Na shrnutí všech doporučení z dvouleté mise v Arménii a jejich diskuzi se soustředila závěrečná konference v březnu 2023 s devadesáti účastníky za přítomnosti ministra životního prostředí Hakoba Simidyana, velvyslance České republiky a finské velvyslankyně.

Na projektovém Facebooku a webových stránkách www.biodiversity.am byly průběžně publikovány novinky o dění v projektu a jsou zde ke stažení všechny důležité dokumenty včetně závěrečné publikace a záznamu ze závěrečné konference.

Strategie ochrany biodiverzity a akční plán

V druhé polovině trvání projektu bylo po dohodě s arménskými partnery rozhodnuto o zpracování chybějící národní strategie ochrany biodiverzity pro roky 2024–2033, jejíž součástí je i akční plán pro nejbližších 5 let. Ve spolupráci s arménskou Akademií věd proběhla identifikace hlavních rizikových faktorů ohrožujících biologickou rozmanitost a pro eliminaci těchto rizik byla formulována série opatření dle jednotlivých oblastí, jako například druhová ochrana, chráněná území, legislativa, institucionální zabezpečení nebo ekosystémové služby a migrační prostupnost. Jedním z požadavků ministerstva bylo při zpracování dokumentu reagovat na závěry konference CBD v Montrealu a zohlednit globální rámec ochrany biologické rozmanitosti.

Během necelého půl roku se podařilo zpracovat ucelený koncepční dokument a podrobit jej široké kritické diskusi za účasti všech relevantních partnerů ochrany přírody ze státních institucí, vědecké obce i neziskového sektoru. Klíčovou výzvou bylo přistoupit ke zpracování dokumentu tak, aby odrážel skutečné potřeby ochrany přírody a především byl v arménských podmínkách realizovatelný.

Spolupráce s nevládními organizacemi

Významnými hráči na poli ochrany přírody, se kterými jsme diskutovali výstupy projektu, byly nevládní organizace, které působí jako neformální, ovšem zásadní hybná síla, která udává zdejší ochraně přírody směr a náboj. Kromě zapojení do přípravy návrhů zákonů a koncepcí v ochraně přírody se podílejí i např. na monitoringu druhů, zpracování plánů péče a vzdělávání pracovníků ochrany přírody.

Vedle Caucasus Nature Fund, který podporuje především technické vybavení a platy (!) pracovníků regionálních správ chráněných území, jsou na poli ochrany volně žijících živočichů aktivní místní pobočka World Wildlife Fund Caucasus (WWF) a Foundation for Preservation of Wildlife

and Cultural Assets (FPWC). Kromě těchto zásadních, vysoce profesionálních organizací, solidně podporovaných ze západních zdrojů, zde působí některé další organizace rovněž postavené na erudovaných odbornících (Bird-Links, Association of Biologists, místní pobočka německé NABU, Armenian Society for Protection of Birds).

Získané zkušenosti a další spolupráce

Zorientovat se v kulturně a přírodovědně přece jen odlišném prostředí, sestavit funkční tým a rozběhnout spolupráci s partnery a vytvořit smysluplné a použitelné výstupy v situaci pandemie Covidu-19 bylo zajímavou výzvou pro všechny zapojené.

Arménské ministerstvo tímto projektem mj. získalo nástroje pro uplatnění moderní ochrany přírody postavené na odpovídajícím právním rámci, odborných podkladech a dobré komunikaci s partnery a veřejností. AOPK ČR nabrala cenné zkušenosti a otevřela se jí cesta pro spolupráci v rámci mezinárodních projektů či pokračování aktivit v Arménii.

Vzhledem k právě se rozvíjejícímu desetiletému plánu monitoringu druhů, iniciovanému a sestavenému Caucasus Nature Fund, se jako vhodné pole pro další spolupráci jeví podpora při zavádění nálezové databáze či využití dobré znalosti prostředí při implementaci programu Německé rozvojové banky KfW zaměřeného na podporu udržitelného lesnictví a ochrany přírody. ■

PŘÍBĚH MOKŘADŮ V ARMAŠI

Modelovým případem spolupráce nevládního a soukromého sektoru je ochrana ptačích populací v rybníční soustavě u Armaše v jižním okraji araratského údolí. Privátně spravované, původně intenzivně obhospodařované rybníky se soustavným lovem ptáků byly na části svého území vyňaty z lovu a hospodaření se přizpůsobilo potřebám velkého množství ptačích druhů. Ty zde nacházejí velmi vhodné podmínky pro hnízdění, zastávku na tahu nebo zde zimují. Z nejzajímavějších lze jmenovat třeba kachnici bělohlavou, čírku úzkozobou, vlhu modrolící nebo keptušku běloocasou. Za tímto zásadním přerodem stojí zájem stále většího počtu zpravidla zahraničních amatérských ornitologů, kteří jsou ochotni za nevšední zážitek zaplatit pro ně symbolickou částku na podporu ochrany území.

3) Ilustrační video - <https://youtu.be/Amj4RXFoqU4>